«Принято»
на педагогическом совете
Протокол № 1 от 31.08.2022г.

«Утверждаю»
Заведующая МБДОУ №9
_________ А.Ф.Агдамова
«31» августа 2022г.

Казан шәһәре Авиатөзелеш районының муниципаль бюджетлы мәктәпкәчә белем бирү учреждениясе «Катнаш төрдәге 9 нчы номерлы балалар бакчасы»нда татар балаларына ана теле өйрәтү буенча эш программасы.

Татар теле тәрбиячесе:
Галиева Энже Фирдинат кызы

Аңлатма язуы

«Татарстан Республикасы халыклары телләре турында» Татарстан Республикасы Законында һәм «Татарстан Республикасы дәүләт телләрен һәм Татарстан Республикасында башка телләр саклау, өйрәнү һәм үстерү буенча Татарстан Республикасы дәүләт программасы»нда мәктәпкәчә милли белем бирү өчен кирәкле шартлар булдыру каралган. Бу - республикабызда эшләп килә торган милли балалар бакчалары өчен кадрлар әзерләү, аларның белемен күтәрү һәм методик ярдәм күрсәтү мәсьәләләре. Әлеге проблемаларның бер өлеше "Туган телдә сөйләшәбез" өйрәтү-методик комплектлары ярдәмендә чишелә. Тәкъдим ителгән әсбап – татар балаларын туган телгә өйрәтү, аларның сөйләмен үстерү буенча методик кулланма. Аның төп максаты ана телендә балаларның дөрес һәм яхшы телдән сөйләмен формалаштыру. Кече яшьтән үк баланың сөйләмен үстерү аның аралашу, танып белү, әхлакый һәм рухи юнәлешләр нигезен билгели.

Ул 2010-2015 елларга мәгариф системасын үстерү Стратегиясе кысаларында балалар бакчаларында балаларга туган тел өйрәтү, сөйләм үстерү юнәлешен тормышка ашыру максатыннан төзелгән һәм "Туган телдә сөйләшәбез" дип аталган методик әсбап балалар бакчасында беренче кече яшьтәге балалар белән эшләүче тәрбиячеләргә кулланма буларак тәкъдим ителә. "Туган телдә сөйләшәбез" дип исемләнгән методик комплект икенче кече яшьтәгеләр, уртанчылар, зурлар, мәктәпкә хәзерлек төркемнәре өчен дә әзерләнә. Бу комплектның төп максаты балаларны ана телендә дөрес һәм яхшы итеп сөйләшергә өйрәтү булса, төп үзенчәлеге – тел системасының фонетик, лексик, грамматик төзелеше дәрәҗәләрен формалаштыру, бәйләнешле сөйләм үстерү, тел һәм сөйләм күренешләрен аңлау (тоемлау) сәләте булдыру.

Туган телдә сөйләшергә өйрәтү гаиләдә башлана һәм мәктәпкәчә белем бирү учреждениеләрендә дәвам итә. Ул балаларга ана телендә тәрбия һәм белем бирү өчен мөмкинлекләр тудыру, халкыбызның рухи байлыгына, мәдәниятенә якынайту шартларында алып барыла. Мәктәпкәчә учреждениеләр, мәгариф системасының беренче баскычы буларак, нәниләрне туган телгә өйрәтүдә башлангыч роль уйный.

Беренче кече яшьтәге балаларның сөйләм эшчәнлеген оештыру системасы мәктәпкәчә яшьтәге балаларның сөйләм эшчәнлеген оештыру системасыннан аерыла. Балаларны туган телгә өйрәтү һәм сөйләм үстерү әйләнә-тирә белән таныштыру процессында бара. Шушы үзенчәлекләрне исәпкә алып, кече яшьтәге балаларның сөйләм эшчәнлеге эчтәлеген төзегәндә әйләнә-тирә предметларны һәм күренешләрне танып белүдә нәрсә чыганак булып торуы игътибар үзәгенә алына. Балаларның сөйләмен үстерү "Кроха" программасында (Г.Г. Григорьева, Н.П. Кочетова, Д.В. Сергеева һ.б.) күрсәтелгән түбәндәге эшчәнлек төрләренә нигезләнеп төзелә:

I. Табигый шартларда табигать һәм социаль тирәлек белән турыдан туры таныштыру.

1. Табигатьне (күренешләрне һәм объектларны) күзәтү.
2. Предметлы дөнья белән таныштыру: предметлар һәм кораллар (исеме, сыйфаты, үзлекләре, эш-хәрәкәтләре).

3. Социаль күренешләр (үзең, якын кешеләр, өлкәннәр хезмәт турында күзаллаулар) белән таныштыру.

II. Образлы уенчыклар, пластик художестволы образлар аша тирә-юнь белән белән таныштыру

1. Уенчыклар карау.

2. “Тылсымлы капчык”, “Бу өйдә кем (нәрсә) яши?” дидактик уеннары, курчак белән дидактик уеннар.

3. Уеннар, күңел ачулар, уен-көлкеләр.

4. Йомыш кушулар (индивидуаль һәм кечерәк төркемнәргә бүлеп).

III. Художестволы картиналары аша (живописный, графический художественный образ) (буяулар һәм буяусыз ясалган образлар (графика) әйләнә-тирә белән таныштыру.

1. Өстәлгә куела торган кечкенә картиналарны, китаптагы иллюстрацияләрне, стенадагы картиналарны карау.

2. “Җанлы” кечкенә картиналар белән эшчәнлек.

IV. Нәфис сүз аша әйләнә-тирә белән таныштыру.

1. Матур әдәбият, юаткычлар, шигырьләр, әкиятләр, хикәяләр уку.

2. Тәрбияче белән бергә кыска гади әкиятләрнең эчтәлеген сөйләү.

V. Күрсәтмәлелектән башка тирә-юнь белән таныштыру һәм сөйләм үстерү.

1. Күрсәтмәлелектән башка һәм ситуциядән тыш тәрбияченең сөйләве.

2. Балалар белән әңгәмәләр һәм сөйләшүләр (тәҗрибәдән чыгып, күзәтүләрдән соң).

Методик әсбапта танып белү, коммуникация, матур әдәбият белән таныштыру кебек өч белем бирү өлкәсе карала. Нәниләр эшчәнлеген оештыру комплекслы-тематик планлаштыру нигезендә бара. План ел дәверендә төрле темалар үзләштерүне күздә тота. Болар - “Балалар бакчасы”, “Көз”, “Мин дөньяның бер кешесе”, “Минем әйләнә-тирәм”, “Кыш”, “Яңа ел бәйрәме”, “Әтиләр һәм әниләр, бабайлар һәм әбиләр”, “Халык иҗаты”, “Яз”, “Җәй”. Елга ике тапкыр диагностик методикалар ярдәмендә мониторинг үткәрелә. Мониторинг нәтиҗәләре балаларның персональ карточкаларына языла.

Туган телне өйрәнүгә юнәлдерелгән эшчәнлек конспектлары Н.Е.Веракса, Т.С.Комарова, М.А.Васильева редакциясендә чыккан “Туганнан алып мәктәпкә кадәр. Мәктәпкәчә мәгарифнең якынча төп белем бирү программасы” нигезендә төзелгән. Авторлар эшчәнлек конспектлары язганда үстерелешле өйрәтү, өйрәтү барышында тәрбияләү, фәннилек, эзлеклелек һәм системалылык, аңлаешлылык, балаларның яшь үзенчәлекләрен исәпкә алу, гуманлылык, күрсәтмәлелек һ.б. төп педагогик принципларга таяналар. Өйрәтү-тәрбия процессы балаларның “якындагы үсеш зонасында” (Л.С. Выготский) бара. Бу процессны әйдәп баручылар - тәрбиячеләр.

Өченче яшьтәге балалар белән оештырылган эшчәнлек уен характерын ала. Эшчәнлек төрләрендә сөйләм үсешенең *сүзлек эше,сөйләмнең грамматик төзелеше өстендә эш, аваз культурасы тәрбияләү, бәйләнешле сөйләм үстерү,матур әдәбият һәм халык иҗаты белән таныштыру* бурычлары хәл ителә.

Балалар белән эшләү процессында *сүзлек эше* зур урын ала. Сүзлек эше - бәйләнешле сөйләм нигезе. Балалар бакчасында сүзлек эшенең өч бурычы чишелә:

1. Иң беренче чиратта, гомуми кулланылыштагы лексика хисабына (предметларны, аларның төп билгеләрен, сыйфатларын, алар белән эш-хәрәкәтләрен атау) сүзлекне баету.

2. Сүзлеккә төгәллек кертү. Балаларга сүзне әйтү үрнәген бирү, аны һәр бала белән күп тапкыр кабатлау.

3. Сүзлекне активлаштыру.

Сөйләмнең грамматик төзелешен формалаштыруның төп шарты – тәрбияченең, өлкәннәрнең грамоталы сөйләме һәм сөйләмнең морфологик, синтаксик ягын, сүзъясалу ысулларын үзләштерү буенча үткәрелә торган күнегүләр.

Аваз культурасы тәрбияләү буенча эш аның сөйләм сулышы, ишетеп кабул итү, артикуляция аппаратын үстерү һ. б. шундый компонентларны үз эченә ала.

Бәйләнешле сөйләм үстерү сөйләмнең ике формасын - диалоглы һәм монологлы сөйләм үстерүне күздә тота. Диалоглы сөйләм үстерүдә сорау-җавап формасы, балаларның үзләренең сорау бирә, бер-берсенә мөрәҗәгать итә белүе – иң отышлы формалар. Балаларның кечкенә хикәяләрне мөстәкыйль төзи белүе монологлы сөйләм барлыкка килүдә мөһим күрсәткеч булып тора.

Балаларны *матур әдәбият һәм халык иҗаты белән таныштыру* – сөйләм үсешенең әһәмиятле бурычы һәм чарасы. Матур әдәбият һәм халык иҗаты белән таныштыру түбәндәге бурычларны чишкәндә тормышка ашырыла:

1. Дөньяны бербөтен итеп кабул итүне, күзаллауларны формалаштыру.

2. Әдәби сөйләмне үстерү.

3.Эстетик зәвыкны, әдәби әсәрне кабул итүне үстерү.

Туган телгә өйрәтү, сөйләм үстерү бурычларын чишкәндә өйрәтүнең төрле методлары, алымнары, чаралары кулланыла. Шундый чараларның берсе булып, бармак уеннары тора. Хәрәкәтләнү активлыгы югарырак булган саен, балаларның сөйләме тизрәк һәм яхшырак үсеш ала, сөйләм сыйфаты, төрлелеге белән аерылып тора. Бармак уеннары баш мие эшчәнлегенә, интеллект үсешенә уңай йогынты ясый. Чыннан да, физиологлар, психологлар үткәргән тикшеренүләр (Л.С. Выготский, И.П. Павлов, А.Р. Лурия, А.А. Леонтьев һ.б.) хәрәкәтләнү һәм сөйләм моторикасының үзара бәйле булуын исбатлыйлар.

Балалар белән эшләү дәверендә төрле предметлар тотып биюләр, уеннар киң кулланыла. Нәниләр уенчыкларны яшерәләр, эзлиләр, табалар. Мондый уеннар балаларда зур кызыксыну уята, тәрбияче күрсәткән хәрәкәтләрне балалар тырышып кабатлыйлар, “куян булып сикерәләр”, “кошлар булып очалар”, җим чүплиләр”, “аю кебек алпан-тилпән йөриләр”, “әтәч булып кычкыралар” һ.б. Бу уеннарда музыка әсәрләрен куллану балаларның фонематик ишетү сәләтен, ритмикасын, эмоциональ сферасын да баета, үстерә.

Нәниләр белән эшләгәндә “Җанлы картиналар” куллану зур урын алып тора. “Җанлы картиналар” - тышкы

кыяфәтләрен көтмәгәндә үзгәртәләр һәм шуның белән балаларның игътибарын җәлеп итәләр. Алар эчтәлеге буенча ике-өч төрле эшчәнлек өчен кулланыла ала. Мондый очракта эшчәнлекнең аерым эпизодларын үзгәртергә кирәк. Мәсәлән, катнашучыларның санын кыскартырга яки арттырырга, яңа элементлар кертергә мөмкин. “Җанлы картиналар”ны темалар буенча сайлау мөһим: урам, йорт һәм кыргый хайваннар, кошлар, кибет һ.б. белән таныштыру.

Балаларның игътибарын туплау, эшчәнлеккә карата кызыксыну уяту, ял иттерү (релаксация) максаты белән шигъри әсәрләргә зур игътибар бирелә. Бу әсәрләрне укыганда балалар эчтәлегенә туры китереп хәрәкәтләр ясыйлар: “яфраклар, кар бөртекләре кебек очалар”, “кер юалар, чайкыйлар, сыгалар”, “кояшны сәламлиләр”, “кояш нурлары ясыйлар” һ.б.

Матур әдәбият, халык иҗаты, күрсәтмәлелек, предметлар белән уен хәрәкәтләре, кошларның, җәнлекләрнең образларын имитацияләү - болар барысы да нәниләрне туган телгә өйрәтүдә, аларның сөйләмен үстерүдә зур әһәмияткә ия. Балалар белән үткәрелә торган эшчәнлек конспектлары тулы, күләмле итеп язылды. Өйрәтү-тәрбия процессында балалар белән эшчәнлекне оештырганда тәрбиячегә иҗади якын килү мөмкинлеге бирелә. Эшчәнлек конспектларын төзегәндә тәрбияче өчен күрсәтмәләр, балаларның якынча җаваплары, балаларны активлаштыру җәя эчендә күрсәтелә. Җәя эчендә күрсәтелгән индивидуаль һәм күмәк кабатлаулар истә калдыру максатыннан аваз, сүз, иҗек, фраза кебек сөйләм элементын кабатлауны күрсәтә. Кабатлауның төрле вариантлары бар: тәрбияче артыннан, балалар артыннан, тәрбияче белән бергә, күмәк, индивидуаль.

Балаларны активлаштыру балаларның җавапларын конкретлаштыру, аерым сүзләрне, фразаларны, хәрәкәтләрне кабатлату максаты белән эшләнә.

Тәрбияче балаларга гомуми сораулар белән мөрәҗәгать итә, барлык балаларга да бирелгән сорауны кечкенә бала үзенә бирелгән дип кабул итми, шуңа күрә тәрбиячегә соравын конкретлаштырырга кирәк (- Балалар, алма нинди төстә? – Әмир, алма нинди төстә? – Гүзәл, алма нинди төстә? - Балалар, минем янга килегез әле. – Марат, син дә кил әле. –Алсу, син дә кил.).

“Туган телдә сөйләшәбез” укыту –методик комплекты Россия Федерациясе Мәгариф һәм фән министрлыгының (23.11. 2009)655 нче номерлы боерык нигезендә расланган “Мәктәпкәчә мәгарифнең төп гомуми белем бирү программасы структурасына федераль дәүләт таләпләре” (алга таба ФДТ.-авт.),Татарстан республикасының 2010-2015 елларга мәгариф системасын үстерү стратегиясе кысаларында балалар бакчаларында балаларга туган телне өйрәтүне, сөйләм үстерү, әдәби телдә сөйләшү күнекмәләре булдыру юнәлешен тормышка ашыру максатын күздә тотып төзелде. Ул түбәндәге бурычларны билгели:

- Балаларны ана телендә дөрес һәм яхшы итеп сөйләшергә өйрәтү;
- Тел системасының фонетик, лексик, грамматик төзелеше дәрәҗәләрен формалаштыру;
- Бәйләнешле сөйләм үстерү;
- Тел һәм сөйләм күренешләрен аңлау(тоемлау) сәләте булдыру.

ФДТ дә билгеләнгән “Танып белү - сөйләм үсеше юнәлешенә нигезләнеп,
комплекслы - тематик план төзелде. Ул зурлар төркемендә 36 проектны, мәктәпкә әзерлек төркемендә 31 проектны һәм шул проектлар буенча төзелгән, зурлар төркемендә 98, мәктәпкә әзерлек төркемендә 100 эшчәнлек конспектларын үз эченә ала.

“Минем бакчам”, “Мин яратам сине, Татарстан”, “Саулык -зур байлык”, “Исемемә күрә-җисеме”, “Кунак булсаң- тыйнак бул”, “Исәнме мәктәп”, “Кояш системасы”, “Дуслык белән көчле без”, “Китап кайдан килә” һәм башка күп проектлар балалар һәм өлкәннәр тормышын чагылдыра, ана телен камил белергә, аның нечкәлекләренә төшенергә ярдәм итә, башка милләт халыклары белән дустанә мөнәсәбәттә яшәргә өйрәтә, экологик тәрбия күнекмәләре бирә, балаларда әхлакый сыйфатлар формалаштыра.

Бу укыту-методик комплектында ФДТ күрсәткән өч белем бирү өлкәсе карала:

-**“Танып белү ” белем биру** өлкәсе балаларның туган як табигате, өлкәннәр хезмәте, ел фасыллары турындагы белемнәрен тирәнәйтүне, экологик бәйләнешләрне күрә белү мөмкинлекләрен үстерүне максат итеп куя. Шушы максатларны тормышка ашыруга ярдәм итүче зурлар төркемендә 31 эшчәнлек, мәктәпкә әзерлек төркемендә 33 эшчәнлек каралган. Балалар белән эшчәнлек сәяхәт, күзәтү, тәҗрибәләр уздыру, төрле уеннар формасында уздырыла.

- **“Аралашу” белем бирү** өлкәсе туган телнең нечкәлекләрен, тирәнлеген өйрәнү, сүзнең мәгънәсенә төшенү, логик фикерләү сәләтен үстерү, матур әдәбият әсәрләре белән кызыксыну, аваз культурасы, бәйләнешле һәм кара- каршы сөйләшә белү (диалогик сөйләм) күнекмәләрен камилләштерү, сәнгатьле сөйләмне үстерү бурычларын гамәлгә ашыра. Бу белем бирү өлкәсенә туры килгән, зурлар төркемендә 35 эшчәнлек, мәктәпкә әзерлек төркемендә 36 эшчәнлек тәкъдим ителә. Авазларны кабатлау, калын һәм нечкә авазларның дифференцациясе һәр эшчәнлеккә өлеш итеп кертелде. Бу өлкәдәге эшчәнлек әңгәмә, үстерелешле диалог(балалар сорау бирә, сорауларга җавап кайтара), сәхнәләштерү, өстәл театры карау, рәсемнәр карау, алар буенча хикәя төзү, уен-викториналар; тасвирлау, үз тәҗрибәсеннән чыгып хикәя төзү, хикәяне дәвам итеп сөйләү кебек эш формаларын күздә тота.

- **“Матур әдәбият”белем бирү** өлкәсе балаларыбызны мәрхәмәтле, әдәпле, инсафлы булырга өйрәтүче, рухи сафлыкка, хезмәт сөючәнлеккә, ярдәмчеллеккә өндәүче, яшь үзенчәлекләрен искә алып сайланган шигырьләр, хикәяләр, әкиятләр белән таныштыруны, әдәби телдә сөйләшергә өйрәтүне максат итеп куя. Эшчәнлек матур әдәбият әсәрләрен уку, эчтәлеген сөйләү, ятлау кебек эш формаларын кулланып оештырыла. .

Укыту-методик комплектында тупланган материал балалар бакчасы педагогларына балаларның сөйләмен үстерү,тирә - юнь, матур әдәбият әсәрләре белән таныштыру максатында гына түгел рәсем ясау, әвәләү, кул хезмәте, конструкцияләү, эксперимент эшләре, кисеп ябыштыру, музыка, физкультура эшчәнлекләрендә, иртән балаларны кабул итү, саф һавада булу, табигатьне күзәтү вакытында, әти-әниләр белән бердәм эшчәнлектә иҗади якын килеп кулланылыр һәм ныгытылыр дип өметләнәбез.

“Туган телдә сөйләшәбез” - балаларга телебезнең матурлыгын, байлыгын аңларга, аны тоемларга, туган телебезгә карата ярату хисләре, эти-әниләргә, өлкәннәргә карата хөрмәт тәрбияләргә, үзләрендә күркәм сыйфатлар булдырырга ярдәм итәр дип ышанасы килә.

Шушы җирдән, шушы туфрактан без.
Китә калсак үзгә бер якка,
Өянкеләр җырлап, таллар елап,
Сандугачлар моңы озата. – дип шагыйрә К.Булатованың шигырен
укыганда, балаларга туган җир, туган туфрак, туган телнең изгелеген, өянкеләрнең кайчан җырлаганын, талларның ничек итеп итеп елаганын, сандугачларның моңы ничек итеп күңелне кузгатканынаңлата алсак, без үз максатыбызга ирешкән булырбыз.

Тәрбиячегә ярдәмлек йөзеннән сөйләм үстерү методикасы бирелә.

Матур әдәбият әсәрләрен уку методикасы:

1Әдәби әсәрне сәнгатьле итеп уку.
2Әдәби әсәрне максат куеп уку.
3Әдәби әсәр эчтәлеге буенча әңгәмә уздыру.
4 Әдәби әсәрне кабатлап уку.

Матур әдәбият әсәрләренең эчтәлеген сөйләү методикасы:

1Әдәби әсәрне сәнгатьле итеп уку.
2 Аңлашылмаган сүзләрне аңлату.
3Әдәби әсәрне максат куеп уку.
4 Эчтәлеге буенча әңгәмә уздыру.
5Әдәби әсәрне кабатлап уку.
6 Балалар тарафыннан әсәрнең эчтәлеген сөйләү.(5-6 бала)

Шигырь ятлау методикасы.

1Шигырьне сәнгатьле итеп уку.
2Шигырьне максат куеп уку.
3Шигырь эчтәлеге буенча әңгәмә.
4 Шигырьне кабатлап уку.
5 Балалар тарафыннан шигырьне яттан сөйләү.(5-6 бала)

Тасвирлау хикәяләре төзү планы:

1Бу нәрсә?(Кем?)
2 Нинди өлешләрдән тора?
3Нәрсәдән ясалган? (нинди материал)
4Ни өчен кирәк?

Рәсем буенча хикәя төзеп сөйләү .(Мурашковска И.Н. методикасы **)**

1 адым-“бүл.” (Рәсемдә кем нәрсә күрә, һәрбер бала аерым –аерым әйтә, тәрбияче схематик рәвештә балалар күргән һәм әйткән рәсемнәрне түгәрәккә алып тактага ясый)

2 адым – “әйдә.” (Балаларга эчтәлеге белән туры килгән ике рәсемне кушарга тәкъдим ителә һәм ни өчен дигән сорауга тулы җөмлә белән җавап бирүләре сорала.)

3 адым – “нинди тавышлар ишетәсең.” (Уй белән рәсем эченә керү, сорауга җавап бирү)

4 адым – “нинди исләр тоясың.” (Уй белән рәсем эченә керү, сорауга җавап бирү)

5 адым –“рәсемдәге әйберләрнең сыйфатларын әйтү.” (Уй белән рәсем эченә керү, сорауга җавап бирү.)

6 адым – Хикәя төзү**. (**Биш адымны берләштерү.)

Комплекслы-тематик план
Уртанчылар төркеме

	Проект темалары	**Эшчәнлек төре**	Эшчән-лек саны
1	**Белем бәйрәме**	Без балалар бакчасында Безнең китаплар Безнең яраткан апабыз Безнең уенчыклар Әнәс Хәсәновның “Балалар бакчасында” хикәясен уку Гасыйм Лотфиның “Ул бакчаны ярата” шигырен уку	1 1 1 1 1 1
2	**Көз**	Басуга бару Куян күчтәнәчләре Көзге яфраклар. Күгәрчен	1 1 1

		“Песи балалары белән” дигән сюжетлы картина карау Л.Леронның “Яфрак бәйрәме” шигырен уку Г.Гомәрнең “Аю Әппәс” әкиятен уку	1 1 1
3	**Мин дөньяның бер кешесе**	Әти, әни һәм мин Мин һәм кешеләр Мин үзем өчен иң кадерле кеше Гаилә Б.Рәхмәтнең “Бакчага киләчәк” шигырен уку. Һөнәрләртурындасөйләшү**.**	1 1 1 1 1
4	**Минем шәһәрем, минем Ватаным**	Минем данлыклы шәһәрем Минем Туган илем - Рәсәй Синең куркынычсызлыгың синең кулларда Әхмәт Рәшитнең “Кояшлы ил” шигырен уку	1 1 1 1
5	**Яңа ел бәйрәме**	Кар кызы, кар бөртеге бездә кунакта Яңа ел уенчыклары Яңа ел килә Киемнең үткәне һәм бүгенгесе Хуш киләсең, карлы кыш! Миләш һәм балан җиләкләре Кыш бабай турында хикәя төзү Әкияти җәнлекләрнең кышкы маҗаралары Чыршыкай - купшыкай Хәйдәрнең “Керпе туны” әкиятен уку Мәрзия Фәйзуллинаның “Кыш бабай” шигырен ятлау Әнәс Кариның “Кыш” шигырен уку	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
6	**Кыш**	Кыш билгеләре Кар бабай Җәнлекләр кышка әзерләнә Җәнлекләр кышкы урманда Ап-ак тунлы кыш	1 1 1 1 1

		Кыргый хайваннар Хәйдәрнең “Керпе туны” әкиятенең эчтәлеген сөйләү	1 1
7	**Ватанны саклаучылар көне**	Без – солдатлар Безнең армия Бакчабызның балта остасы Хәрби һөнәрләр Очучылар Иң яхшы әти(Йомгаклау чарасы) Клара Булатованың “Солдатлар” шигырен уку	1 1 1 1 1 1 1
8	**Сигезенче Март**	Музыка җитәкчесендә кунакта Әнием турында сөйлим Әниләр бәйрәме “Эт көчекләре белән” дигән картина буенча хикәя төзү Д. Хабибуллинаның “Бүләк” шигырен уку	1 1 1 1 1
9	**Халык җәүһәрләре**	Савыт-саба Бияләй һәм перчатка Без әкият яратабыз	1 1 1
10	**Яз**	Кар бабай язны эзли Яз бүләкләре Яз килә, яз! Аюның язгы маҗаралары Урман күлендә Константин Ушинскийның “Хайваннар бәхәсе” әсәрен уку	1 1 1 1 1 1
11	**Җиңү бәйрәме**	Татарстан байрагы Җиңү бәйрәме 9 майны каршылап... Транспорт Әхмәт Рәшитнең “Кояшлы ил”шигырен яттан өйрәнү “Тавык, Тычкан, Көртлек” татар халык әкиятен сөйләү	1 1 1 1 1 1
12	**Җәй**	Чәчәкләр	1

		Үрдәк бәбкәсе Бак-Бакны тасвирлау Бөҗәкләр Чәчәкле җәй “Күбәләкләр ничек килеп чыккан?” филиппин халык әкиятен уку	1 1 1 1

ТӨРКЕМНӘРДӘ СӨЙЛӘМ ТЕЛЕН ҮЗЛӘШТЕРҮ ДӘРӘҖӘЛӘРЕНӘ ДИАГНОСТИКА

Диагностика: биремнәр, методикалар

“Курчак турында сөйлә” диагностик биреме

1. “Әйтегез әле, нәрсә ул курчак” күнегүе.

- Билгеләмә бирә (*Курчак – ул уенчык, курчак белән уйныйлар*).
- Аерым билгеләрен, хәрәкәтләрен белдерә торган сүзләрне әйтә (*Курчак матур. Ул басып тора*).
- Биремне үтәми , “курчак” сүзен кабатлый.

2. “Курчак нинди кием кигән?” күнегүе.

- Дүрттән дә артык сүз әйтә.
- Икедән дә артыграк киемне әйтә.
- Әйтмичә генә күрсәтә.

3. “Курчакка ул йөгерсен, кулын селтәсен өчен бирем бир” күнегүе.

- Дөрес формалар бирә (*Алсу, йөгер әле. Алсу, кулыңны селтә әле.*)
- Фигыльләрне генә әйтә. (*Йөгер. Селтә.*)
- Дөрес булмаган форма бирә.

4. “Курчакка кунаклар килде. Өстәлгә нәрсәләр куярга кирәк?” күнегүе.
- “Савыт саба” сүзен әйтә.
- Савыт – сабаның аерым предметларын әйтә.
- Бер предмет әйтә.
5. “Нинди савыт – сабалар беләсең?” күнегүе.
- Дүрттән артык предмет атый.
- Ике предмет атый.
- Бер предмет атый.
6. “Нәрсәдән ясалганын әйт?” күнегүе.
Тәрбияче,балага көнкүрештә кулланыла торган савыт-саба предметлары күрсәтә: пыяла стакан, тимер кәстрүл, агач кашык, пластмас савыт. Тәрбияче әйтә: “Кунаклар курчакка бүләкләр алып килгәннәр. Кайсы предмет нәрсәдән ясалганын әйт”.
- Барлык предметларны атый һәм аларның нинди материалдан ясалганын әйтә.
- Ике предметны атый.
- Атамыйча гына күрсәтә.
7. “Предметлар нәрсә белән аерылалар?” күнегүе.
Тәрбияче төрле савыт – саба ясалган рәсемнәр күрсәтә.
- Төсе (формасы, зурлыгы) буенча атый.
- Аерым билгеләрен саный. (Бу чынаяк – яшел, бу – кызыл, бу – биек.)
- Бер аермалыгын атый.
8. “Сүзне әйтеп җибәр” күнегүе.
Бу тәлинкә тирән, ә монысы.... *(сай)*, бер стакан биек, ә икенчесе... (*тәбәнәк*), бу чынаяк чиста, ә монысы... *(пычрак)*.
- Барлык сүзләрне дә дөрес таба.
- Ике биремне үти.
- Бер биремне үти.
9. “Чынаякның тоткычы бар. Тагын нәрсәләрнең тоткычлары була?” күнегүе.
- Өч – дүрт предметның тоткычын атый. *(Чәйнекнең, үтүкнең, сумканың, кулчатырның.)*
- Ике предметны атый. *(Кәстрүлнең. Табаның.)*
- Чынаякның тоткычын күрсәтә.

“Туп турында сөйлә” диагностик биреме

Тәрбияче ике туп күрсәтә, һәм балага түбәндәге сораулар бирә:

1. “Нәрсә ул туп?” күнегүе.

- Билгеләмә бирә. *(Туп – ул уенчык. Ул түгәрәк, резинадан ясалган).*
- Нинди дә булса билгесен әйтә.
- “Туп” сүзен кабатлый.

2. “Нәрсә ул ыргыту, тоту” күнегүе.

- Аңлата белә. *(Ыргыту ул – кемгә дә булса тупны ата, ә икенчесе аны тота).*
- “Ыргыттым” – дип, хәрәкәтне күрсәтә, (тупны төбәп ата).
- Хәрәкәтне күрсәтә (сүзләр әйтми).

3. “Ике тупны чагыштыр. Алар нәрсә белән аерылалар һәм нәрсә белән охшаш?” күнегүе.

- Билгеләрен атый. *(Икесе дә түгәрәк, резинадан ясалган; туплар белән уйныйлар.)*
- Төс буенча булган аермасын гына атый.
- Бер сүз әйтә.

4. “Син нинди уенчыклар беләсең?” күнегүе.

- Дүрттән күбрәк уенчык атый.
- Икедән күбрәк уенчык атый.
- Бер сүз әйтә.

5. “Күлмәк, чалбар, кофта; чынаяк, кәстрүл, таба сүзләрен бер сүз белән ничек атарга ?” күнегүе.

- Гомумиләштерүче сүзне атый һәм сәбәбен күрсәтә. *(Күлмәк, чалбар, кофта –* ***кием****. Аларны өскә кияләр. Чынаяк, кәстрүл, таба –* ***савыт-саба****, анда ашарга пешерәләр һәм аннан ашыйлар.)*
- Гомумиләштерүче сүзне атый. *(Күлмәк, чалбар, кофта –* ***кием****. Чынаяк, кәстрүл, таба –* ***савыт-саба*****.)**
- Гомумиләштерүче сүзне атамый.

Сөйләмнең грамматик төзелешен формалаштыру

“Эт һәм көчекләр” сюжетлы картинасын карау” диагностик биреме

1. “Синең эт күргәнең бармы? Нәрсә ул эт? Ул нинди?” күнегүе.

- Гомумиләштерә. *(Эт – ул хайван; эт өрә. Ул йонлач.)*
- Атый. *(Бу эт. Ул кара.)*

- Тәрбияче артыннан бер сүзне кабатлый.
2. “Эт балаларын ничек атыйлар? Капма-каршы мәгънәдәге сүзләрне дөрес әйтегез” күнегүе.
-Эт тиз йөгерә, ә көчекләр... *(әкрен).*
-Этнең тавышы калын, ә көчекләрнеке ...(*нечкә*).
- Эт баласын дөрес атый, җөмләне тәмамлый.
- Эт баласын “көчек” дип атый.
- Бер сүз генә әйтә.
3. “Эт нәрсә эшли белә?” күнегүе.
- Өч-дүрт хәрәкәт атый. *(Өрә, йөгерә, сөяк кимерә. Әгәр дә эт песи күрсә, өрә һәм артыннан чаба.)*
- Ике хәрәкәт атый.
- Бер сүз генә әйтә.
4. “Этне һәм көчекне чагыштыр. Алар нәрсә белән охшаш һәм нәрсә белән аерылалар” күнегүе.
- Эт һәм көчек турында сөйли. *(Эт зур һәм йонлач, көчек кечкенә һәм йомшак.)*
- Биремне тәрбияче ярдәме белән үти.
- Бер аермалыгын әйтә.

Сөйләмнең аваз культурасы

“Сөйләмнең аваз ягын билгеләү” диагностик биреме
1. “Шар, тун, коңгыз, куян, балык, трамвай, лампа, көрәк сурәтләнгән картинкалар күрсәтү” күнегүе.
Тәрбияче балага картинкада нәрсә сурәтләнгәнен атарга куша. Тәрбияче бала әйтә алмаган авазларны билгели.
- Барлык авазларны да әйтә.
- Сонор һәм чыжылдаучы кебек катлаулы авазларны әйтә алмый.
- Сонор авазларны да һәм чыжылдаучы авазларны да әйтә алмый.
2. “Үзеңә таныш булган юаткычны тиз, әкрен, тыныч һәм кычкырып әйт” күнегүе.
- Текстны ачык итеп әйтә.
- Ачык итеп әйтми, тавышның көчен дөрес көйләми.
- Текст әйтелешендә җитди кимчелекләр бар.

Бәйләнешле сөйләм үстерү

“Хикәяләү (тасвирлау һәм сюжетлы хикәяләү) һәм эчтәлек сөйләүне билгеләү” диагностик биреме

.1. “Курчакны тасвирла” күнегүе.

(Тәрбияче курчакны күрсәтә.)

-Курчак нинди, аның белән нәрсә эшләргә була, аның белән ничек уйныйлар? Шул турыда сөйлә.

- Курчакны мөстәкыйль тасвирлый. *(Бу курчак. Ул матур. Аның исеме – Алсу. Курчак белән уйнарга була. Яки: Бу курчак. Аның исеме Алсу. Курчакның чәчләре озын. Күлмәге кызыл. Курчак белән уйнарга була.)*

- Педагог ярдәме белән сөйли.

-Җөмлә төземичә генә аерым сүзләр әйтә.

2. “Туп турында сөйлә” күнегүе.

-Ул нинди, ни өчен кирәк, аның белән нәрсә эшләргә була.

- Тасвирлый. *(Бу – туп. Ул түгәрәк, зур-кечкенә, резинадан ясалган, кызыл төстә. Аны ыргытырга һәм тотарга була. Ул уйнар өчен кирәк.)*

- Билгеләрен атый. *(Кызыл, резинадан ясалган).*

- Аерым сүзләр әйтә, ләкин алардан җөмлә төземи.

3. “Уенчык эт турында хикәя уйлап чыгар” күнегүе.

- Хикәя уйлап чыгара.

- Сыйфатларын һәм хәрәкәтләрен атый.

- 2-3 сүз әйтә.

4.” Хикәя төзе” күнегүе.

Тәрияче балага, “Мин ничек уйныйм”, “Минем гаиләм”, “Минем дусларым” дигән темаларның берсенә, хикәя төзергә тәкъдим итә**.**

- Хикәяне мөстәкыйль төзи.

- Зурлар ярдәме белән сөйли.

- Сорауларга бер сүз белән җавап бирә.

5. “Эчтәлеген сөйлә” күнегүе.

Тәрбияче кыска хикәя яки әкият укый һәм аның эчтәлеген сөйләргә тәкъдим итә.

- Эчтәлекне мөстәкыйль сөйли.

- Тәрбияче әйтеп җибәргән сүзләрне кулланып сөйли.

- Аерым сүзләр әйтә.

Диагностика үткәрүгә аңлатма.

Биремнәрне бәяләү баллар белән күрсәтелә:

-– баланың дөрес, төгәл, мөстәкыйль җаваплары өчен 3 балл куела;

– тәрбияченең этәргеч сораулары буенча җавап биргән һәм зур булмаган төгәлсезлекләр җибәргән балага2 балл куела;

– баланың җаваплары зурлар биргән сорауга туры килмәсә, сүзләрне тәрбияче артыннан кабатласа, сорауны аңламаганын күрсәтсә, 1 балл куела.

Тикшерү ахырында балларны санау үткәрелә:

- Әгәр күпчелек җаваплар 3 баллга тиң булса (2-3 тән күбрәк), - бу югары дәрәҗә.

- Әгәр яртысыннан күбрәге 2 балл булса, - бу уртача дәрәҗә.

- Әгәр 1 баллы җаваплар күп икән,- бу уртачадан түбән дәрәҗә.

Эчтәлек үзләштерү дәрәҗәләре:

Югары – сөйләм осталыгына ия; әкиятләр, хикәяләр уйлап чыгарганда инициатива, мөстәкыйльлек күрсәтә (хикәянең структурасы турында күзаллаулары бар), башкаларның хикәяләрен кабатламый, сәнгатьлелекнең төрле чараларын куллана; эчтәлек сөйләгәндә, башы, уртасы, ахыры кебек текстның структур өлешләрен төгәл саклап, текст эчтәлеген эзлекле итеп бирә; сүзлек запасы бай; сөйләме сәнгатьле, грамматик яктан дөрес.

Уртача – үзе уйлап чыгарганда, хикәяне тасвирлаганда, әдәби әсәрләрнең эчтәлеген сөйләгәндә, төшереп калдырулар урын алып тора, логик хаталар җибәрә, ләкин тәрбияче ярдәмендә ул аларны үзе төзәтә; бик актив булмаса да, сөйләмдә аралашуга кызыксынуы бар; җөмлә төзегәндә кыенлыкларга очрамый, грамматик хаталар сирәк була; сөйләмнең сәнгатьлелеге җитәрлек дәрәҗәдә түгел.

Түбән – эчтәлек сөйләгәндә бәйләнешләр урнаштыруда кыенлыклар кичерү сәбәпле, мәгънәсе һәм эчтәлеге буенча хаталар җибәрә, сөйләү барышында тәрбияче ярдәменә мохтаҗ; үзе әкиятләр, хикәяләр, кызыклы хәлләр турында сөйләгәндә, тасвирламалар төзегәндә структур өлешләрне төшереп калдыра, мөстәкыйльлеге дә җитәрлек түгел (иптәшләренең хикәяләрен кабатлый); сүзлек запасы ярлы; грамматик хаталар җибәрә; сөйләме сәнгатьле түгел.

Зурлар һәм мәктәпкә әзерлек төркемнәрендә белем бирү эшчәнлекләре Ана теле икенче вариант планнары буенча алып барыла.

Туган телдә сөйләшәбез (икенче вариант)

Комплекслы тематик план
Мәктәпкә әзерлек төркеме

Проект темалары	Эшчәнлек төрләре	Эшчәнлек саны
1. Әйдәгез,танышабыз!	Әйдәгез, танышабыз Тәмле сүз – җан азыгы	1 1
	“Мияу адашкан”	1
2. Тату гаилә	Минем өем Тату гаилә	1 1
	“Аю баласы дөнья белән таныша”	1
3. Абдулла Алиш иҗаты	А. Алиш иҗаты белән танышу. А.Алиш “Сертотмас үрдәк” әкияте	1 1
	«Батыр Мияу белән куркак Куянкай»	1
4. Алтын көз	Алтын көз Көз җитте	1 1
	“Шалкан”	1
5. Көзге байлык	Яшелчәләр	2
	«Кем эшләми, шул ашамый.”	1
6. Көз күчтәнәчләре	Җиләк-җимешләр Көз күчтәнәчләре	1 1
	“Без сыйланабыз”	1
7. Икмәк – яшәү терәге	“Игенченең тырышлыгы кырларыннан күренә” Кунак чакырдык	1 1
	“Юмарт аю”	1
8. Ашамлыклар	Ашамлыклар Кунак көтәбез	1 1
	“Кафега барабыз”	1
9. Савыт-саба	Савыт-саба	2
	“Тәмле” кафесы ачәбыз	1
10. Өй җиһазлары	Минем өем, өй җиһазлары	1

	“Тәмле” кафесында	1
11. Милли киемнәр	Әбиемнең серле сандыгы Кием кешене бизи	1 1
	“Күңелле уеннар”	1
12. Минем туган җирем	Татарстан буйлап сәяхәт Спорт бәйрәменә барабыз	1 1
	“Көчлеләр, кыюлар җитезләр”	1
13. Башкалам - Казан	Башкалам - Казан “Туган илем – туган өем”	1 1
	Әниләр бәйрәменә барабыз	1
14. Кыргый хайваннар	Кыргый хайваннар	2
	“Циркта”	1
15. Ишек алдында	Йорт кошлары Йорт хайваннары	1 1
	“Төлке һәм каз”мультфильмы	1
16. Кыш килде	Кыш килде Кыш	1 1
	“Безнең дуслар”	1
17. Кышкы уеннар	Кышкы уеннар Яңа ел бәйрәме	1 1
	“Кар малай” мультфильмы	1
18. Кыш. Кышкы уеннар	Кыш. Кышкы уеннар	2
	“Шаян кошлар”	1
19. Кышлаучы кошлар	Кышлаучы кошлар Кошлар кафесы Кошларга ярдәм итик!	2 1 1
	“Әйдә, бие!”	1
	“Урманда зур концерт”	1
20. Киемнәр	Киемнәр Кышкы киемнәр	1 1
	“Акбай туган көнгә барырга әзерләнә”	1
21. Муса Җәлил	Муса Җәлил	2

	“Мияуның туган көне”	1
22. И туган тел, и матур тел...	Бөтендөнья телләр көне И туган тел, и матур тел...	1 1
	“Урман китапханәсендә”	1
23. Безнең шәһәр	Безнең шәһәр	2
	“Уйный-уйный укыйбыз”	1
24. Ямьле яз	Ямьле яз	2
	«Урман мәктәбендә»	1
25. Әкияттә кунакта	Әкияттә кунакта “Хуш киләсең, Нәүрүз!”	1 1
	“Теремкәй” әкиятен сәхнәләште ү	1
26. Күчмә кошлар	Күчмә кошлар	2
	“Кем нәрсә ярата?”	1
27. Белем иленә сәяхәт	Белем иленә сәяхәт Серле чәчәк Уку бүлмәсе	2 1 1
	“Уйный-уйный укыйбыз”	1
28. Мәктәп	Без мәктәпкә барабыз	2
	“Без инде хәзер зурлар - мәктәпкә илтә юллар”	1
	“Юл маҗаралары”	1
29. Урман-безнең байлыгыбыз	Урманда Нәрсә ул “Кызыл китап?”	1 1
	Габдулла Тукай	1
30. Габдулла Тукай	Г. Тукай әкиятләренә сәяхәт Без - Тукай оныклары	1 1
	Г. Тукай “Шүрәле”	1
31. Әкияттә кунакта	«Эш беткәч, уйнарга ярый» “Алтын бөртекләр” «Агачлар да авырый»	1 1 1
32. Белем иленә сәяхәт	Могҗизалар кыры Белем иленә сәяхәт	1 1
33. Без уйнаргаяратабыз	Казанга спорт бәйрәменә барабыз	1

	Без уйнаргаяратабыз Сюжетлы-рольле уеннар	2 1
34. Җиңү бәйрәме	Алар безгә җиңү бүләк итте Җ нү бәйрәме	1 1
35. Хушбакчам, исәнмемәктәп	Кабатлау. «Хуш бакчам, исәнме мәктәп»	1 1
		108 сәгать

ТӨРКЕМНӘРДӘ СӨЙЛӘМ ТЕЛЕН ҮЗЛӘШТЕРҮ ДӘРӘҖӘЛӘРЕНӘ ДИАГНОСТИКА

Диагностика: биремнәр, методикалар

“Курчак турында сөйлә” диагностик биреме

1. “Әйтегез әле, нәрсә ул курчак” күнегүе.

- Билгеләмә бирә (*Курчак – ул уенчык, курчак белән уйныйлар*).
- Аерым билгеләрен, хәрәкәтләрен белдерә торган сүзләрне әйтә (*Курчак матур. Ул басып тора*).
- Биремне үтәми , “курчак” сүзен кабатлый.

2. “Курчак нинди кием кигән?” күнегүе.

- Дүрттән дә артык сүз әйтә.
- Икедән дә артыграк киемне әйтә.
- Әйтмичә генә күрсәтә.

3. “Курчакка ул йөгерсен, кулын селтәсен өчен бирем бир” күнегүе.

- Дөрес формалар бирә (*Алсу, йөгер әле. Алсу, кулыңны селтә әле.*)
- Фигыльләрне генә әйтә. (*Йөгер. Селтә.*)
- Дөрес булмаган форма бирә.

4. “Курчакка кунаклар килде. Өстәлгә нәрсәләр куярга кирәк?” күнегүе.

- “Савыт саба” сүзен әйтә.
- Савыт – сабаның аерым предметларын әйтә.
- Бер предмет әйтә.

5. “Нинди савыт – сабалар беләсең?” күнегүе.

- Дүрттән артык предмет атый.
- Ике предмет атый.
- Бер предмет атый.

6. “Нәрсәдән ясалганын әйт?” күнегүе.

Тәрбияче,балага көнкүрештә кулланыла торган савыт-саба предметлары күрсәтә: пыяла стакан, тимер кәстрүл, агач кашык, пластмас савыт. Тәрбияче әйтә: “Кунаклар курчакка бүләкләр алып килгәннәр. Кайсы предмет нәрсәдән ясалганын әйт”.

- Барлык предметларны атый һәм аларның нинди материалдан ясалганын әйтә.
- Ике предметны атый.
- Атамыйча гына күрсәтә.

7. “Предметлар нәрсә белән аерылалар?” күнегүе.

Тәрбияче төрле савыт – саба ясалган рәсемнәр күрсәтә.

- Төсе (формасы, зурлыгы) буенча атый.
- Аерым билгеләрен саный. (Бу чынаяк – яшел, бу – кызыл, бу – биек.)
- Бер аермалыгын атый.

8. “Сүзне әйтеп җибәр” күнегүе.

Бу тәлинкә тирән, ә монысы.... *(сай)*, бер стакан биек, ә икенчесе... (*тәбәнәк*), бу чынаяк чиста, ә монысы... *(пычрак)*.

- Барлык сүзләрне дә дөрес таба.
- Ике биремне үти.
- Бер биремне үти.

9. “Чынаякның тоткычы бар. Тагын нәрсәләрнең тоткычлары була?” күнегүе.

- Өч – дүрт предметның тоткычын атый. *(Чәйнекнең, үтүкнең, сумканың, кулчатырның.)*
- Ике предметны атый. *(Кәстрүлнең. Табаның.)*
- Чынаякның тоткычын күрсәтә.

“Туп турында сөйлә” диагностик биреме

Тәрбияче ике туп күрсәтә, һәм балага түбәндәге сораулар бирә:

1. “Нәрсә ул туп?” күнегүе.

- Билгеләмә бирә. *(Туп – ул уенчык. Ул түгәрәк, резинадан ясалган).*

- Нинди дә булса билгесен әйтә.
- “Туп” сүзен кабатлый.

2. “Нәрсә ул ыргыту, тоту” күнегүе.

- Аңлата белә. *(Ыргыту ул – кемгә дә булса тупны ата, ә икенчесе аны тота).*
- “Ыргыттым” – дип, хәрәкәтне күрсәтә, (тупны төбәп ата).
- Хәрәкәтне күрсәтә (сүзләр әйтми).

3. “Ике тупны чагыштыр. Алар нәрсә белән аерылалар һәм нәрсә белән охшаш?” күнегүе.

- Билгеләрен атый. *(Икесе дә түгәрәк, резинадан ясалган; туплар белән уйныйлар.)*
- Төс буенча булган аермасын гына атый.
- Бер сүз әйтә.

4. “Син нинди уенчыклар беләсең?” күнегүе.

- Дүрттән күбрәк уенчык атый.
- Икедән күбрәк уенчык атый.
- Бер сүз әйтә.

5. “Күлмәк, чалбар, кофта; чынаяк, кәстрүл, таба сүзләрен бер сүз белән ничек атарга ?” күнегүе.

- Гомумиләштерүче сүзне атый һәм сәбәбен күрсәтә. *(Күлмәк, чалбар, кофта –* ***кием****. Аларны өскә кияләр. Чынаяк, кәстрүл, таба –* ***савыт-саба****, анда ашарга пешерәләр һәм аннан ашыйлар.)*
- Гомумиләштерүче сүзне атый. *(Күлмәк, чалбар, кофта –* ***кием****. Чынаяк, кәстрүл, таба –* ***савыт-саба****.)*
- Гомумиләштерүче сүзне атамый.

Сөйләмнең грамматик төзелешен формалаштыру

“Эт һәм көчекләр” сюжетлы картинасын карау” диагностик биреме

1. “Синең эт күргәнең бармы? Нәрсә ул эт? Ул нинди?” күнегүе.

- Гомумиләштерә. *(Эт – ул хайван; эт өрә. Ул йонлач.)*
- Атый. *(Бу эт. Ул кара.)*
- Тәрбияче артыннан бер сүзне кабатлый.

2. “Эт балаларын ничек атыйлар? Капма-каршы мәгънәдәге сүзләрне дөрес әйтегез” күнегүе.

-Эт тиз йөгерә, ә көчекләр... *(әкрен).*
-Этнең тавышы калын, ә көчекләрнеке ...(*нечкә*).

- Эт баласын дөрес атый, җөмләне тәмамлый.
- Эт баласын “көчек” дип атый.
- Бер сүз генә әйтә.

3. “Эт нәрсә эшли белә?” күнегүе.

- Өч-дүрт хәрәкәт атый. *(Өрә, йөгерә, сөяк кимерә. Әгәр дә эт песи күрсә, өрә һәм артыннан чаба.)*
- Ике хәрәкәт атый.
- Бер сүз генә әйтә.

4. “Этне һәм көчекне чагыштыр. Алар нәрсә белән охшаш һәм нәрсә белән аерылалар” күнегүе.

- Эт һәм көчек турында сөйли. *(Эт зур һәм йонлач, көчек кечкенә һәм йомшак.)*
- Биремне тәрбияче ярдәме белән үти.
- Бер аермалыгын әйтә.

Сөйләмнең аваз культурасы

“Сөйләмнең аваз ягын билгеләү” диагностик биреме

1. “Шар, тун, коңгыз, куян, балык, трамвай, лампа, көрәк сурәтләнгән картинкалар күрсәтү” күнегүе.

Тәрбияче балага картинкада нәрсә сурәтләнгәнен атарга куша. Тәрбияче бала әйтә алмаган авазларны билгели.

- Барлык авазларны да әйтә.
- Сонор һәм чыжылдаучы кебек катлаулы авазларны әйтә алмый.
- Сонор авазларны да һәм чыжылдаучы авазларны да әйтә алмый.

2. “Үзеңә таныш булган юаткычны тиз, әкрен, тыныч һәм кычкырып әйт” күнегүе.

- Текстны ачык итеп әйтә.
- Ачык итеп әйтми, тавышның көчен дөрес көйләми.
- Текст әйтелешендә җитди кимчелекләр бар.

Бәйләнешле сөйләм үстерү

“Хикәяләү (тасвирлау һәм сюжетлы хикәяләү) һәм эчтәлек сөйләүне билгеләү” диагностик биреме

.1. “Курчакны тасвирла” күнегүе.

(Тәрбияче курчакны күрсәтә.)

-Курчак нинди, аның белән нәрсә эшләргә була, аның белән ничек уйныйлар? Шул турыда сөйлә.
- Курчакны мөстәкыйль тасвирлый. *(Бу курчак. Ул матур. Аның исеме – Алсу. Курчак белән уйнарга була. Яки: Бу курчак. Аның исеме Алсу. Курчакның чәчләре озын. Күлмәге кызыл. Курчак белән уйнарга була.)*
- Педагог ярдәме белән сөйли.
-Җөмлә төземичә генә аерым сүзләр әйтә.

2. “Туп турында сөйлә” күнегүе.

-Ул нинди, ни өчен кирәк, аның белән нәрсә эшләргә була.
- Тасвирлый. *(Бу – туп. Ул түгәрәк, зур-кечкенә, резинадан ясалган, кызыл төстә. Аны ыргытырга һәм тотарга була. Ул уйнар өчен кирәк.)*
- Билгеләрен атый. *(Кызыл, резинадан ясалган).*
- Аерым сүзләр әйтә, ләкин алардан җөмлә төземи.

3. “Уенчык эт турында хикәя уйлап чыгар” күнегүе.

- Хикәя уйлап чыгара.
- Сыйфатларын һәм хәрәкәтләрен атый.
- 2-3 сүз әйтә.

4.” Хикәя төзе” күнегүе.

Тәрияче балага, “Мин ничек уйныйм”, “Минем гаиләм”, “Минем дусларым” дигән темаларның берсенә, хикәя төзергә тәкъдим итә**.**
- Хикәяне мөстәкыйль төзи.
- Зурлар ярдәме белән сөйли.
- Сорауларга бер сүз белән җавап бирә.

5. “Эчтәлеген сөйлә” күнегүе.

Тәрбияче кыска хикәя яки әкият укый һәм аның эчтәлеген сөйләргә тәкъдим итә.
- Эчтәлекне мөстәкыйль сөйли.
- Тәрбияче әйтеп җибәргән сүзләрне кулланып сөйли.
- Аерым сүзләр әйтә.

Диагностика үткәрүгә аңлатма.

Биремнәрне бәяләү баллар белән күрсәтелә:
-– баланың дөрес, төгәл, мөстәкыйль җаваплары өчен 3 балл куела;

– тәрбияченең этәргеч сораулары буенча җавап биргән һәм зур булмаган төгәлсезлекләр җибәргән балага2 балл куела;
– баланың җаваплары зурлар биргән сорауга туры килмәсә, сүзләрне тәрбияче артыннан кабатласа, сорауны аңламаганын күрсәтсә, 1 балл куела.

Тикшерү ахырында балларны санау үткәрелә:

- Әгәр күпчелек җаваплар 3 баллга тиң булса (2-3 тән күбрәк), - бу югары дәрәҗә.
- Әгәр яртысыннан күбрәге 2 балл булса, - бу уртача дәрәҗә.
- Әгәр 1 баллы җаваплар күп икән,- бу уртачадан түбән дәрәҗә.

Эчтәлек үзләштерү дәрәҗәләре:

Югары – сөйләм осталыгына ия; әкиятләр, хикәяләр уйлап чыгарганда инициатива, мөстәкыйльлек күрсәтә (хикәянең структурасы турында күзаллаулары бар), башкаларның хикәяләрен кабатламый, сәнгатьлелекнең төрле чараларын куллана; эчтәлек сөйләгәндә, башы, уртасы, ахыры кебек текстның структур өлешләрен төгәл саклап, текст эчтәлеген эзлекле итеп бирә; сүзлек запасы бай; сөйләме сәнгатьле, грамматик яктан дөрес.

Уртача – үзе уйлап чыгарганда, хикәяне тасвирлаганда, әдәби әсәрләрнең эчтәлеген сөйләгәндә, төшереп калдырулар урын алып тора, логик хаталар җибәрә, ләкин тәрбияче ярдәмендә ул аларны үзе төзәтә; бик актив булмаса да, сөйләмдә аралашуга кызыксынуы бар; җөмлә төзегәндә кыенлыкларга очрамый, грамматик хаталар сирәк була; сөйләмнең сәнгатьлелеге җитәрлек дәрәҗәдә түгел.

Түбән – эчтәлек сөйләгәндә бәйләнешләр урнаштыруда кыенлыклар кичерү сәбәпле, мәгънәсе һәм эчтәлеге буенча хаталар җибәрә, сөйләү барышында тәрбияче ярдәменә мохтаҗ; үзе әкиятләр, хикәяләр, кызыклы хәлләр турында сөйләгәндә, тасвирламалар төзегәндә структур өлешләрне төшереп калдыра, мөстәкыйльлеге дә җитәрлек түгел (иптәшләренең хикәяләрен кабатлый); сүзлек запасы ярлы; грамматик хаталар җибәрә; сөйләме сәнгатьле түгел.

Ел ахырында үзләштерелергә тиешле белем һәм күнекмәләр.

(мәктәпкә әзерлек төркеме.)

Танып белү.	**Аралашу.**	**Матур әдәбият уку.**
-Сәламәт яшәү рәвеше, дөрес туклану турында күзаллау. -Экологик бәйләнешләрне аңлата алу, кешенең табигать белән бәйләнеше, үзара йогынтысын белү. -Табигатьнең төрле объектлары турында мәгълүматле булу. -Предметларны үзләренә генә хас билгеләре, үзнчәлекле сыйфатлары буенча аерып ала һәм төркемли белү. -Үзе турында, (Ф.И.О., адрес, № телефон, әти-әнисе)сөйли белү, өлкәннәр хезмәте, аларның эшлекле сыйфатлары турында мәгълүматле булу.	-Күмәк сөйләмдә катнашу (сораулар бирә, сорауларга тулы җавап кайтара, вакыйгаләр, фактлар,күренешләр турында эзлекле мәгънәле, аңлаешлы итеп сөйли.) -Сөйләмдә төрле сүз төркемнәрен мәгънәсе буенча аңлап төгәл куллану. -Сүзләрне контексттагы мәгънәсенә туры китереп сөйли белү күнекмәләре булу. Предметлар, картиналар, рәсемнәр буенча, үз тәҗрибәсеннән чыгып иҗади хикәяләр төзи белү. Тәрбияче, һәм яшьтәшләре белән әдәпле итеп сөйләшә белү.	-Әсәрнең жанрын билгели алу (Әкият, хикәя, шигырь.) -Китап геройларының хәленә керә белү, кылган гамәлләренә дөрес бәя бирү, үз мөнәсәбәтен белдерү. - Шигырьләрне, сәхнәләштергән әсәрләрне сәнгатьле итеп сөйләү, эчтәлеге буенча сорауларга җавап бирә белү. -Иллюстрацияләр, рәсемнәргә карап өйрәнгән матур әдәбият әсәрләрен тану. -Китаплардан яңа белемнәр алу мөмкинлеген аңлау.

Балаларның белем дәрәҗәләре үсеше күрсәткече.
(мәктәпкә әзерлек төркеме).
Танып белү.

Югары дәрәҗә. (3 балл.)Бала сәламәт яшәү рәвеше, дөрес туклану турында күзаллый. Экологик бәйләнешләрне аңлата ала, кешенең табигать белән бәйләнеше, үзара йогынтысын белә.Табигатьнең төрле объектлары турында мәгълүмат бирә ала.Предметларның үзләренә генә хас билгеләре, үзенчәлекле сыйфатлары турында сөйли, аларны төркемли белә.Үзе турында, (Ф.И.О., адрес, № телефон, әти-әнисе)сөйли белә, өлкәннәр хезмәте, аларның эшлекле сыйфатлары турында мәгълүмате бар.

Уртача дәрәҗә. (2 балл.) Сәламәт яшәү рәвеше, дөрес туклану турында баланың күзаллавы җитәрлек дәрәҗәдә түгел. Экологик бәйләнешләрне күрүдә авырыксына, тәрбияче яки балалар ярдәмендә үзе җавап бирә.Табигатьнең төрле объектлары турында мәгълүмате бар, дөрес итеп тәрбияче ярдәмендә аңлата. Предметларның үзләренә генә хас билгеләре,

үзенчәлекле сыйфатлары турында сөйлгәндә хаталар җибәрә, төркемләгәндә хаталар җибәрсә үзлектән төзәтә белә .Үзе турында, (Ф.И.О., адрес, № телефон, әти-әнисе) мәгълүмате тулы түгел.

Уртачадан түбән дәрәҗә.(1 балл.)Сәламәт яшәү рәвеше, дөрес туклану турында бала күзалламый. Экологик бәйләнешләрне, кешенең табигать белән бәйләнеше, үзара йогынтысы турында әйтә белми. Табигатьнең төрле объектлары турында мәгълүмат бирә алмый. Предметларның үзләренә генә хас билгеләре, үзенчәлекле сыйфатлары турында сөйли әмма аларны , төркемләми. Үзе турында, (Ф.И.О., адрес, № телефон, әти-әнисе) мәгълүмате аз.

Аралашу.

Югары дәрәҗә (3 балл.)Бала күмәк сөйләмдә актив катнаша (сораулар бирә, сорауларга тулы җавап кайтара, вакыйгаләр, фактлар,күренешләр турында эзлекле мәгънәле, аңлаешлы итеп сөйли.).Сөйләмдә төрле сүз төркемнәрен мәгънәсе буенча аңлап төгәл куллана ала.Сүзләрне контексттагы мәгънәсенә туры китереп сөйли белә.Предметлар, картиналар, рәсемнәр буенча, үз тәҗрибәсеннән чыгып үзлектән иҗади хикәяләр төзи белә.Тәрбияче, һәм яшьтәшләре белән әдәпле итеп сөйләшә белә. Бәйләнешле сөйләме чиста, грамматик яктан дөрес.

Уртача дәрәҗә. (2 балл.)Бала күмәк сөйләмдә катнаша (сорауларны аз бирә, сорауларга җавап кайтара, вакыйгаләр, фактлар,күренешләр турында эзлекле сөйләгәндә хаталар җибәрә, ләкин үзлектән төзәтә).Сөйләмдә төрле сүз төркемнәрен мәгънәсе буенча кулланганда хаталар җибәрә. Предметлар, картиналар, рәсемнәр буенча, үз тәҗрибәсеннән чыгып иҗади хикәяләр төзегәндә хаталар җибәрә, тәрбияче ярдәмендә үзлектән төзәтә ала.Тәрбияче һәм яшьтәшләре белән әдәпле итеп сөйләшә белә.

Уртачадан түбән дәрәҗә.(1 балл.)Бала күмәк сөйләмдә катнашмый (сораулар бирә, сорауларга тулы җавап кайтара алмый вакыйгаләр, фактлар, күренешләр турында эзлекле сөйләгәндә хаталар җибәрә, үзлектән төзәтә белми).Сөйләмдә төрле сүз төркемнәрен мәгънәсе буенча кулланганда хаталар җибәрә. Предметлар, картиналар, рәсемнәр буенча, үз тәҗрибәсеннән чыгып үзлектән иҗади хикәяләр төземи.

Матур әдәбият уку.

Югары дәрәҗә.(3 балл.) Әсәрнең жанрын билгели ала (әкият, хикәя, шигырь). Китап геройларының хәленә керә белә, кылган гамәлләренә дөрес бәя бирә, үз мөнәсәбәтен белдерә. Шигырьләрне, сәхнәләштергән әсәрләрне сәнгатьле итеп сөйли, эчтәлеге буенча сорауларга җавап бирә белә. Иллюстрацияләр, рәсемнәргә карап өйрәнгән матур әдәбият әсәрләрен таный.Китаплардан яңа белемнәр алу мөмкинлеген аңлый.

Уртача дәрәҗә. (2 балл.)Әсәрнең жанрын билгеләүдә (әкият, хикәя, шигырь) хаталар җибәрә. Китап геройларының хәленә керә белә, кылган гамәлләренә дөрес бәя бирә, үз мөнәсәбәтен аңлата алмый. Шигырьләрне, сәхнәләштергән әсәрләрне сөйләгәндә сәнгатьлелек җитми.Эчтәлеге буенча сорауларга җавап биргәндә хаталар җибәрә. Иллюстрацияләр, рәсемнәргә

карап өйрәнгән матур әдәбият әсәрләрен таныганда, хаталар җибәрә, күп очракта үзлектән төзәтми. Китаплар белән кызыксына, мөстәкыйльлеге чамалы.

Уртачадан түбән дәрәҗә.(1 балл.) Бала әсәрнең жанрын (әкият, хикәя, шигырь) тәрбияче ярдәменнән башка билгели алмый. Китап геройларының хәленә керә белми, кылган гамәлләренә дөрес бәя бирә алмый, үз мөнәсәбәтен дөрес аңлата алмый. Шигырьләрне тиз истә калдырмый, сәхнәләштергән әсәрләрне сөйләгәндә сәнгатьлелеге, иҗадилыгы юк. Эчтәлеге буенча сорауларга тәрбияче ярдәмендә җавап бирә яки бирә алмый. Иллюстрацияләр, рәсемнәргә карап өйрәнгән матур әдәбият әсәрләрен таныганда күп хаталар җибәрә. Китаплар белән кызыксынмый.

Кулланылган әдәбият

1. Ал кирәк,гөл кирәк (методик кулланма). Р. Ягъфәров.- Казан. 1995.
2. Балачак аланы (хрестоматия). К.В.Закирова. - Казан. 2011.
3. Балалар бакчасында тәрбия һәм белем бирү программасы. М.А.Васильева, В.В. Гербова, Т.С. Комарова. - Казан Мәскәү.2006.
4.Балалар бакчасында татарча сөйләм үстерү дәресләре (методик кулланма.) З.М. Зарипова, А.И.Касимова.- Казан 2010.
5. Бала бишеге-гомер ишеге (җыентык). Ф.Зарипова... - Яр Чаллы. 2000.
6. Белем бирү һәм тәрбия процессында милли төбәк компоненты(методик кулланма). З.М. Зарипова. - Яр Чаллы. 2000.
7. Балалар фольклоры. Н. Исәнбәт. - Казан. 1984.
8. Балалар бакчасы (хрестоматия). Ф.Ю. Юсупов.- Казан. 2003.
9. Гөлбакча (хрестоматия).   Ф.Ю. Юсупов... - Казан. 1990.
10.Иң матур сүз (хрестоматия). К.В.Закирова. - Казан. 2000.
11. Иң татлы тел-туган тел (методик кулланма).   М.Ф.Кашапова. - Казан. 2004.
12. Развитие речи детей 5-7 лет.). О.С.Ушакова. - Москва. 2011.
13. Раушан көзге (хрестоматия). Р.Ш.Халикова.- Казан. 1993.
14. Туган телем- бөек анам теле (методик кулланма). З.М.Зарипова. - Яр Чаллы. 2004.
15. Татар халык табышмаклары. “Идел-йорт” нәшрияте. - Яр Чаллы. 2000.
16. Театр уйнап үсәбез (ярдәмлек). А.Т.Хуҗина. - Яр Чаллы. 2009.
17. Уйный-уйный үсәбез (хрестоматия). К.В.Закирова. - Казан. 2005.
18. Уйныйк әле, балалар (методик ярдәмлек). М.Ф.Кашапова.- Казан. 2011.
19. Әдәп-матур гадәт. З.М.Зарипова. - Яр Чаллы. 2009.